

TIESA KALBOJE: TEKSTINIŲ DUOMENŲ ANALIZĖ

Irena Snukiškienė

Vilniaus universitetas, Vilnius

ORCID: 0000-0003-0228-9955

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2020.21>

ANOTACIJA: Straipsnyje rekonstruojamas *tiesos* vaizdas lietuvių kalbos tekstiniuose šaltiniuose, remiantis Liublino etnolingvistinės mokyklos pradininko Jerzjo Bartmińskio pasiūlyta kalbos pasaulėvaizdžio atkūrimo metodologija. Pastaruoju metu išpopuliarėjo kalbiniai-kultūriniai tyrimai, atskleidžiantys kalboje užkoduotus tautų pasaulėvaizdžio ir mąstymo skirtumus. Nagrinėjant skirtingų kalbų žodžius ir už jų slypinčius konceptus, bandoma atkurti šių kalbų pasaulio vaizdą. Išsamią pasaulėvaizdžio analizę atskleidžia dviejų rūšių tekstai: šiuolaikiniai (Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas) ir archajiškesni (folkloriniai tekstai, ypač paremijos). Šiuolaikinėje kalboje ryškėja du priešingi požiūriai į tiesos pažinimą – skepticizmas ir dogmatizmas, ir du priešingi požiūriai į jos pobūdį – reliatyvizmas ir absoliutizmas. Archajiniuose, liaudies tekstuose vyrauja skeptiškas ir agnostiškas požiūriai – abejojama tiesos egzistavimu, pažinimo galimybe, įžvelgiami tiek teigiami, tiek neigiami tiesos pradai.

Tekstiniai duomenys išryškino nemažai *tiesos* priešingybių – tai ne tik *melas*, bet ir *nežinia*, *mitas*, *blefas*, *dirbtinumas*, *pusiau tiesa*, *nauda*. Įžvelgiama daug tiesos lekšemos filosofinių reikšmių, kurių žodynai neperteikia. Tai tik pagrindžia nuomonę, kad gyvoji kalba – tautos filosofijos ir pasaulėvaizdžio atspindys.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: tiesa, pasaulio vaizdas kalboje, tekstiniai duomenys, kalbiniai kultūriniai tyrimai

1. Įvadas

Tiesos ir *melo* sąvokos, jų tarpusavio ryšys, poveikis individui ir visuomenei tapo daugelio politinių, religinių ir filosofinių diskusijų objektu. „Kas yra tiesa?“ – Jėzaus klausė Romos imperatoriaus paskirtas Judėjos prokuratorius Poncijus Pilotas. Šis ironiškas klausimas išreiškia abejonę tiesa ir požiūrį, kad viskas yra subjektyvu ir reliatyvu, kad viskuo galima abejoti, o žmogaus veiksmai turi remtis stabilesniais „autoritetais“ – galbūt fizine jėga, įstatymu, valdžia ar pinigais (Chudy 2003, 18). Filosofas Arvydas Šliogeris rašė: „Skeptikas kelia šį klausimą, netikėdamas jokio pozityvaus atsakymo galimybe, vadinasi netikėdamas ir tiesa, arba net galimybe siekti tiesos“ (Šliogeris 2011, 599). Filosofų požiūris į tiesą svyruoja nuo visiško skepticizmo iki įsitikinimo tiesos absoliutumu. Skeptikai abejoja objektyvaus

pažinimo galimybe, pavyzdžiui, Sokrato amžininkas, Atėnų filosofas Kratilas nesileido į diskusijas, nes nieko nemanė esant tikra. Antra vertus, egzistavo požiūris, kad absoliuti tiesa egzistuoja ir įmanoma ją pažinti (Bok 1989, 9). Daugelis filosofų pripažįsta tiesą, bet klausia, kokia ji yra, kaip ją rasti ir atskirti nuo netiesos. Jų diskusijos apie tiesą toli gražu neprivėdė prie vienos bendros tiesos.

Šiandien *tiesos* ir *melo* sąvokos vis dar nėra iki galo skaidrios – jos pasižymi daugiaprasmiškumu ir dažnai suvokiamos skirtingai, vartojamos įvairiomis, dažnai net kardinaliai priešingomis prasmėmis. Tiesa ir melas dažnai painiojami, o garbinga kova už tariamą tiesą virsta melą palaikančiu destruktviu judėjimu. Istorija gausi įvykių, pareikalavusių milijonų žmonių gyvybių: inkvizicija, religiniai karai, genocidai, politiniai režimai, mūsų atmintyje ryškiausiai išlikusios XX a. fašistinė ir komunistinė ideologijos – visa tai idėjos, kurias milijonai žmonių laikė vienintelėmis tiesomis, vertomis kovos.

2. TIESA filosofijoje

Žinoma lotyniška sentencija: *Veritas una sed doctrina multiplex*, t. y. ‘mokslas – daugialypis, tiesa – viena’. Panašiai apie tiesą mąstė prancūzų filosofas Michelis de Montaigne’is:

Jei melas, panašiai kaip tiesa, būtų vienpusiškas, mūsų padėtis būtų kur kas lengvesnė. Tokiu atveju mes laikytume patikimu tai, kas priešinga tam, ką sako melagis. Tačiau tiesos priešybė reiškiasi šimtais tūkstančių skirtumų ir neturi ribų¹ (Montaigne 2011, 40).

M. de Montaigne’io žodžiai išreiškia požiūrį, kad melas gali būti įvairus, bet tikroji tiesa yra vienintelė ir absoliuti. Vis dėlto, tiek filosofinėse diskusijose, tiek šiuolaikinės kalbos tekstuose tiesa, panašiai kaip ir melas, atsiskleidžia daugeliu semantinių aspektų. Tiesa kalboje kartais pasireiškia kaip aiški, šventa ir absoliuti, o kartais – kaip paslėpta, subjektyvi ir pavojinga, kartais tampa nebeaišku, kur tiesa, o kur melas.

Tiesą savo darbuose nagrinėjo filosofai Aristotelis, Platonas, Pitagoras, šv. Tomas Akvinietis, Gottfriedas Leibnizas, Francis Baconas, Williamas Jamesas, Karlas Marxas, Arvydas Šliogeris, Wojciechas Chudy, Bogdanas Chwedeńczukas ir kiti. Išsikristalizavo skirtingos tiesos teorijos, iš kurių labiausiai išpopuliarėjo šios: klasikinė (atitikimo), evidencijos (akivaizdumo), koherentinė, pragmatinė ir konvencionalistinė (Burda 2012, 57, Chudy 2003, 19–22, Ferm 1962, 64, Nekrašas 1993, 126–145). Klasikinė ir koherentinė teorijos yra racionaliosios, t. y. remiasi išskirtinai protu ir

1 Iš prancūzų kalbos vertė Danguolė Droblytė.

logika. Pagal jas tiesa yra aksiologiškai neutrali. Kitos koncepcijos iš dalies remiasi iracionaliais dalykais, tokiais kaip pojūčiai, tikėjimas ar ambicijos, o tiesa jose tam pa vertybe aksiologine prasme, t. y. įgyja teigiamą ar neigiamą vertinimą.

Filosofijoje galima įžvelgti du priešingus požiūrius į tiesos pobūdį: absoliutizmą ir reliatyvizmą. Absoliutizmo šalininkai neabejoja vienintelės, absoliučios ir objektyvios tiesos egzistavimu. Tokia tiesa dažnai tapatinama su būtimi ir aukščiausiaja būtybe – Dievu. Reliatyvizmo atstovai į tiesą žvelgia kaip į subjektyvią ir reliatyvią. Jiems artimas pragmatinis tiesos aspektas, pagal kurį tiesa – praktiškai naudinga vertybė. Ji gali būti naudinga atskiriems individams arba visai bendruomenei, bet visada būna subjektyvi.

Filosofų diskusijose apie tiesos pažinimą taip pat pastebimi du priešaringi požiūriai: skepticizmas ir dogmatizmas. Pagal pirmąjį abejojama tiesos pažinimo galimybe, pagal antrąjį – tam tikri faktai ar dogmos laikomos neabejotina tiesa ir vertybe. Ryškėja epistemologinis tiesos aspektas, pagal kurį tiesa susijusi su loginiu mąstymu, intelektu, žiniomis, ji gali būti akivaizdi ir vadinama faktine tiesa, arba gali būti dedukcijos būdu išvedama iš turimų žinių. Kartais tiesa įgauna konvencionalistinį aspektą ir yra tapatinama su teise, įstatymais ar papročiais. Epistemologinė tiesa dažniausiai yra aksiologiškai neutrali, bet kartais galima išskirti ir aksiologinį, etinį tiesos aspektą, pagal kurį tiesa laikoma vertybe ir svarbia moralės dalimi.

3. Tikslai, uždaviniai, metodologija

Straipsnyje pristatytas tyrimas – semantinė ir etnolingvistinė analizė, kurios tikslas atskleisti kalbinį-kultūrinį tiesos vaizdą šiuolaikiniuose tekstuose lietuvių kalba, išskirti tiesos aspektus ir palyginti juos su senesnių tekstinių duomenų – paremių – tyrimo rezultatais. Straipsnyje glaustai pristatomi anksčiau atlikto paremiologinio tyrimo rezultatai², bet iš esmės koncentruojamasi ties išsamia šiuolaikinių tekstinių duomenų analize.

Kalba yra geriausias filosofinio mąstymo raiškos įrankis, joje geriausiai atsispindi tautos vertybės, mąstymas ir pasaulėvaizdis. Kadangi *tiesa* ir *melas* – intuityviai suvokiamos sąvokos, kas teisinga, o kas melaginga geriau pažįstame remdamiesi gyvenimo patirtimi, o ne filosofine aksiologine refleksija. Į melą ir tiesą dažniausiai reaguojama subjektyvia kalbine-emocine reakcija. Tikimasi, kad šis tyrimas padės atskleisti, kaip šiuolaikinėje lietuvių kalboje suvokiama ir vertinama tiesa, kokie jos aspektai ryškėja.

Tyrimo vadovaujamasi aprašomuoju-analitiniu metodu ir Liublino etnolingvistinės mokyklos išgryninta S–A–T metodologija, aprašyta kalbininkų Kristinos

2 Paremiologinis *tiesos* tyrimas išsamiai pristatytas Irenos Snukiškienės straipsnyje „Kas tiesa – tai ne melas“: tiesos ir melo konceptualizavimas lietuvių paremiuose“, 2019, Tautosakos darbai, nr. 58, p. 39–55.

Rutkovskos, Irenos Smetonienės ir Mariaus Smetonos monografijoje „Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje“ (2017), pagal kurią žodžiai tiriami iš kalbinės-kultūrinės perspektyvos ir kuriama jų kognityvinė definicija. Tokios definicijos tikslas – „aprašyti, kaip dalyką suvokia tam tikra kalba kalbantys žmonės, t. y. suvokti visuomenėje nusistovėjęs ir per kalbą ir jos vartojimą galimas pažinti žinias apie pasaulį, reiškinių kategorizavimą, jų charakteristiką ir vertybes“ (Rutkovska et al. 2017: 31–34). Siekiant atkurti išsamų tam tikro žodžio kalbinį-kultūrinį vaizdą turi būti pasitelkti trys duomenų tipai: sistema – leksiniai semantiniai duomenys; anketa – kognityvinės anketos, kuriomis patikrinamas respondentų žodžių supratimas; tekstai – paremijos ir šiuolaikiniai įvairių žanrų tekstai.

Tiesos analizė, remiantis visomis S-A-T metodologijos dalimis yra itin plati, todėl šis straipsnis skiriamas tik tekstinių duomenų analizei. Pagal S-A-T metodologiją turi būti tiriami dviejų rūšių tekstiniai duomenys: archajiniai ir šiuolaikiniai. Prie pirmųjų priskiriama tautosaka, ypač paremijos (jos atskleidžia išskirtinai liaudišką pasaulėvaizdį, kuris yra kiek sustabarėjęs, remiasi tradicijomis, papročiais, liaudies morale), o prie šiuolaikinių – dabartinės lietuvių kalbos tekstai, kuriuose perteikiamas šiandieninis, gyvojoje kalboje užkoduotas pasaulėvaizdis (turi būti išanalizuota 200–300 kontekstų). Didžiausias dėmesys straipsnyje skiriamas šiuolaikinių tekstų analizei, bet trumpai pristatomas ir anksčiau atliktas paremijų su žodžiu *tiesa* tyrimas. *Tiesos* sąvoka lietuvių kalboje tirta ir anksčiau: atskleistas jos kalbinis-kultūrinis vaizdas leksikografiniuose ir paremiologiniuose šaltiniuose, o tyrimai pristatyti tyrėjos Irenos Snukiškienės straipsniuose (2019a ir 2019b). Minėtieji tyrimai, kaip ir šiame straipsnyje pristatoma šiuolaikinių tekstinių duomenų analizė, – tai bandymas rekonstruoti išsamų tiesos kalbinį-kultūrinį vaizdą lietuvių kalboje.

4. TIESA paremijose

Lietuvių paremijose tiesa įprastai vaizduojama kaip dorybė, o melas kaip yda, bet šios sąvokos pasižymi daugiaprasmiškumu, įgyja teigiamų ir neigiamų pradų, pavyzdžiui, kai tam tikrose situacijose patariama tiesą nusišlepti, kai meluojama norint išsisukti iš sunkios padėties arba kai melas virsta tam tikra pramogos rūšimi – meluojant siekiama prajuokinti, pasilinksminti, o ne apgauti (Snukiškienė 2019b: 45–46). Vis dėlto tiesa laikoma viena aukščiausių vertybių, visad siektina dorybe: *Tiesa už auksą brangesnė* LTR 4376(76); *Teisybė už saulę šviesesnė* LTR 6027(402), pabrėžiama, kad tiesa yra vientisa, unikali, nedaloma, antraip – virstanti melu: *Nepilna tiesa greit tampa netiesa* MST: 100; *Pusė teisybės – melas* MST: 122 (ten pat: 46–48). Tačiau kartais semantinė riba tarp tiesos ir melo būna miglota: *Vieno tiesa, kito – nemelas* LMD I 700(123); *Kas seniau buvo teisybė, šiandien – pasaka* PP: 199 (ten pat: 48). Tiesa beveik visada vaizduojama nepatraukli: *Tiesa – melo pastumdėlė* LRT 5218(54); *Teisybė su gelda, melas su karieta* LKŽ III: 213,

dažnai piešiama kaip nesąžininga, pasiduodanti jėgai ir įtakai: *Kas stipresnis, tas gauna visados tiesą* LKŽ XVI: 184; paperkama: *Pinigas ir netiesą tiesa paverčia* LKŽ XVIII: 844. Yra patarlių, sakančių, kad tiesa neegzistuoja arba yra pasislėpusi: *Teisybė giliame šulinyje* LTR 6491(2047); *Teisybės ir su žiburiu nerasi* LTR 5311(1703) (ten pat: 49). Tiesa lietuvių folklore dažnai personifikuojama, jai suteikiamos antropomorfinės savybės – tiesa gali gimti ir mirti: *Teisybė mirė, neteisybė gimė* LTR 618(4–434); judėti, vaikščioti, bėgti: *Teisybė slinkte slenka, o melagystė lėkte lekia* LTR 3378(1152). Kaip ir senovės graikų teisingumo deivė Temidė, lietuvių patarlėse teisybė dažnai vaizduojama akla: *Yra ant svieto teisybė, bet kad akla* PP: 62; *Teisybės yra akys išbadytos (išvarėjusios)* LKŽ XV: 1083, tačiau Temidės aklumas padeda jai išlikti sąžininga, o lietuvių patarlėse teisybės aklumas, atvirkščiai, simbolizuoja jos nesąžiningumą (ten pat: 51).

5. TIESA tekstiniuose duomenyse

Tekstinių duomenų analizei pasirinkta 300 šiuolaikinės rašytinės lietuvių kalbos kontekstų, apimančių įvairių žanrų tekstus: grožinę ir negrožinę literatūrą, publicistiką, administracinio žanro tekstus, stengiantis išlaikyti kuo panašesnę kiekvieno žanro tekstų proporciją. Vis dėlto žodis *tiesa* administracinio ir mokslinio žanro tekstuose aptinkamas gerokai rečiau nei grožinėje ir negrožinėje literatūroje ar publicistikoje, todėl pagrindinę analizuojamų tekstų dalį sudaro publicistiniai straipsniai ir gožinės bei negrožinės literatūros tekstai. Taip pat pastebėta, kad daugiausia kontekstų su žodžiu *tiesa* yra filosofinio arba religinio diskurso. Dauguma tekstų parinkta iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (DLKT) – išsamiausio dabartinės lietuvių kalbos tekstų sąvado. Vis dėlto manoma, kad objektyviam tyrimui tekstyno medžiagos nepakanka. Kalba yra gyvas ir sparčiai besikeičiantis organizmas, ypač sparčiai keičiasi žodžių semantika – atsiranda naujų reikšmių, nyksta ar keičiasi senosios, stebima stipri kitų kalbų ir kultūrų įtaka. Kalbą dokumentuojančiuose šaltiniuose, tokiuose kaip žodynai ar tekstynai, dažnai nespėjama užfiksuoti naujausių pokyčių. Todėl nuspręsta kontekstų paiešką išplėsti ir dalį tiriamų tekstų parinkti naudojantis internetinėmis paieškos sistemomis.

Lekšemos *tiesa* paiešką tekstiniuose duomenyse apsinkino mažai informatyvus, bet ypač dažnas modalinis žodis *tiesa* (pvz., sakiniuose: *Ak, tiesa!*, arba *Vėliau, tiesa, pagalvos, kodėl taip prabilo*). Absoliučioje daugumoje kiekvieno žanro kontekstų žodis *tiesa* vartojamas būtent kaip įterpinys, reiškiantis *beje*, prisiminus kažką ar norint kažką pridurti. Tai visiškai atskira, semantiškai labai siaura žodžio *tiesa* reikšmė, žodynuose irgi pateikiama atskirai, todėl nuspręsta tokių kontekstų tyrimui nesirinkti. Ši *tiesos* reikšmė tyrime plačiau nagrinėjama nebus.

Surinkta medžiaga suskirstyta pagal tekstuose ryškėjančius semantinius *tiesos* aspektus. Dėl medžiagos gausos straipsnyje pateikiami ne visi išanalizuoti konteks-

tai. Pasirinkti tik semantinė prasme įdomiausi, informatyviausi, ryškiausiai atspindintys reikšmės aspektus. Jau pačioje tekstinių duomenų tyrimo pradžioje pastebėta, kad, lyginant su leksikografinė ir paremiologinė tiesos analize, dabartinės kalbos tekstuose ryškėja gerokai daugiau filosofinių tiesos reikšmių: akivaizdžiai matoma ontologinė, religinė, epistemologinė ar konvencionalistinė tiesa.

Tiesa tekstuose suprantama ir vertinama labai skirtingai. Gausu kontekstų, kuriuose atsiskleidžia **absoliučios tiesos aspektas** – neabejojama **vienintelės ir objektyvios** tiesos egzistencija. Tikroji tiesa, kitaip nei melas, negali būti sukurta žmogaus proto, ji egzistuoja savaime ir yra **transcendentinė, gyva**. Nuo jos priklauso pasaulio būtis. Tokiai tiesai rodoma ypatinga pagarba, ji kartais rašoma didžiąja raide:

Žodžiai – tai tik Tiesos išnara arba Tiesos lavonas. Numirėlio kūnas yra jau visai nebe tai, kas dar prieš kelias akimirkas gyveno. Tiesa yra gyva. Ji nuolatos kas akimirką keičias, nors visada, per amžių amžius, išlieka ta pati. (Jurga Ivanauskaitė, Sapnų nublokšti, 2000)

Netikiu nė vienais, jie meluoja, o pasauly egzistuoja tik tiesa, melas – proto fikcija. (Kęstutis Navakas. Du lagaminai sniego, 2008)

Kiek pamenu, išvadą, kad tiesa negali pražūti, padarėme iš to, kad, jei pražūtų ne tik visas pasaulis, bet ir pati tiesa, tai būtų teisinga, kad pražuvo ir pasaulis, ir tiesa. (Augustinas Aurelijus, Pokalbiai su savimi, 1994)

Juk jei vienoje valstybėje yra 600 įvairių konfesijų, religijų ar sektų, tai jau truputį per daug, ir visi supranta, kad tiesa tai yra viena. Ir tie žmonės, kurie dalyvauja sektose, – tai ką jūs manot: jie nesupranta, kad klysta? (Česlovas Kavaliauskas, Tarp fizikos ir teologijos, 1998)

Absoliuti ir transcendentinė tiesa dažnai susijusi su **religiniu tiesos aspektu**, dažnai tapatinama su Dievu, religija. Ji ne visados aiški, bet dažniausiai priimama kaip dogma ir nekvestionuojama, priešinama klasikinei tiesos apibrėžčiai, kuri remiasi logika. Religinė tiesa dažnai vadinama žmonių gyvenimo tiesa, ja grindžiama gyvenimo moralė:

Jis atėjo numirti ant kryžiaus už mus, už kiekvieną iš mūsų. Ir tik tiems, kurie nemo-ka džiaugtis gyvenimu ir jį neapsakomai pamilti, kurie netiki Jo Tiesa, būtis tampa kryžiumi... (Mindaugas Tomonis, Žinia: filosofinė apybraiža, poezija, dienoraščio fragmentai, laiškai, dokumentai, 1995)

Tai Eucharistijos slėpinio tiesa, kuri siekia tapti asmenine kiekvieno tikinčio žmogaus gyvenimo tiesa. (Romualdas Dulskis, Pašaukimų teologija ir pastoracija, 2003)

Gali būti, kad [tiesos] suvokimas nuolat svyruos bei rasis abejonių..., bet kažkur ta tiesa yra, tikrai yra. Kas bebūtų – dievai ar Dievas, ta tiesa yra ten, dieviškojoje sferoje. (bernardinai.lt, 2008)

Su religine tiesa yra susiję trys dalykai. Neužtenka ją pažinti kaip bet kurią kitą tiesą. Per maža ją ir pripažinti, kaip kitas tiesas, ją dera išpažinti [...]. (Gediminas Mike-laitis, Toly n į laiką, gilyn į gelmę..., 1997)

Jeigu Švč. Trejybės tiesa būtų tik apibrėžimas teologijos vadovėlyje, galėtume išmolti jį ir pamiršti, nieko neprarasdami. Tačiau dovanota kaip dalis to, kas kyla iš Jėzaus žodžių „jus aš draugais vadinu“; ji neleis nurimti ir nutilti netgi tuomet, kai suvoksi savo nepajėgumą ją perprasti ir paaiškinti. (bernardinai.lt, 2006)

Kitas dažnai tekstuose pasireškiantis tiesos aspektas – **ontologinis**, pagal kurį tiesa suvokiama kaip **egzistencinė, tapatinama su būtimi, gyvenimu**, tiesa galima būti, tapti. Egzistencinė tiesa taip pat dažniausiai būna religinė. Galima pastebėti, kad tiesa – prigimtinė žmogaus teisė ir savybė:

O juk išauš Paskutiniojo teismo diena, ir Dievo bus pasakyta: grįžti neuždrausta – grįžkite visi, kurie tiesa tapote. Žmonės žinos, ką daryti, kad tiesa taptų, tačiau nebe-pajėgs, nebesugebės... (Petras Dirgėla, Žemės keleivių epas, 1997)

Šv. Augustinas sako: „Neišėik į išorę, sugrįžk į save patį: vidiniame žmoguje apsigy-vena tiesa.“ Ir visa tai giliai pajutusi palaimintoji Trejybės Elžbieta sušunka: „Žemėje atradau rojų, nes rojus yra Dievas, Jis yra mano širdyje.“ (bernardinai.lt, 2008)

Mes žinom tiesą, mes patys esame tiesa. Kitiems tiesa nereikalinga. Arba reikalinga tik tiek, kiek ji praverčia nežiniai palaikyti. (Petras Dirgėla, Giria, 1994)

Atverdama žmogui visą pasaulio daiktų grožį, daikto ir kito žmogaus individualumą, unikalumą ir nepakeičiamumą, egzistencinė tiesa žadina tikėjimą, viltį ir meilę. Visi žmogaus lemtingi apsisprendimai atsiranda iš egzistencinės tiesos. (Arvydas Šliogeris, Konservatoriaus išpažintys, 1995)

Ir ne vyro prisilietimas daro moterį moterimi, ir ne vyro moters įvardijimas paverčia ją pilnaverte. Moteris yra moteris nuo pradžių ir jos kūno tiesa turi būti išsakyta. (Marija Aušrinė Pavilionienė, Lyčių drama, 1998)

Žinome vieną galingą Vakarų kultūros archetipą apie tiesą. Tai Romos prokuratoriaus Poncijaus Piloto klausimas Jėzui Kristui: „Kas yra tiesa?“ (Jn 18, 38) Šis klausimas galutinai išskyrė Jėzų ir Romos valdžią. Ką į jį galėjo atsakyti Jėzus, monoteizmą iš-pažįstantis Palestinos gyventojas? Tiesa yra tai, kad Dievas yra Jo Tėvas, kad Jėzus žmonėms neša gerąją naujieną, kuri juos išlaisvins. Jo tiesa, kitaip nei klasikinės tiesos apibrėžimas, pagal kurį tiesa yra teiginio ir daikto atitikimas, nebuvo vien tik iš žodžių sudaryti teiginiai, kaip yra moksle, kai gaunamas objektyvus teiginių galiojimas, tiesa buvo Jėzaus egzistencinė būklė. (satenai.lt, 2014)

Tekstiniuose duomenyse, panašiai kaip filosofijoje, ryškėja priešingi požiūriai į tiesą: absoliutizmas ir reliatyvizmas. Neabejojama, kad egzistuoja ir subjektyvios ar dalinės tiesos, bet **brėžiama aiški riba tarp absoliučios tiesos ir subjekty-vių tiesų**. Subjektyvios tiesos vaizduojamos kaip laikinos, netikros, o absoliuti tiesa – kaip vienintelė tikra, transcendentinė, ilgainiui išryškėjanti, nekintanti per

amžius. Ji negali būti reliatyvi ar dalinė, prie jos priartėti galima tik klaidų ar diskusijų būdu, susiduriant skirtingiems požiūriams. **Subjektyviai mąstančių pusių dialogas itin svarbus** (net religijoje), nes leidžia priartėti prie objektyvios tiesos. Įdomu, kad tikroji tiesa gali pasiduoti protui, bet ne širdžiai – būtent širdis laikoma lakmusu tiesai nustatyti. Pagrindžiama nuomonė, kad tikroji tiesa negali būti žmogaus sukurta:

Mahajanos tekstai byloja, kad Budos išdėstytoji doktrina remiasi dviem tiesomis: kasdiene, sutartine, sąvokomis paremta tiesa ir absoliučia, nedaloma tiesa. Visiems būties pavidalams ir reiškiniams būdinga abiejų tiesų, abiejų realybių savybės. (Jurga Ivanauskaitė, *Tibeto malda*, 2004)

[...] kad paaiškėtų, jog kitose kultūrinėse aplinkose ir kitais laikais tie patys dalykai kitaip suprantami ir kitaip vertinami. Tačiau tiesa tegali būti viena, vadinasi, vienur ar kitur, vienu ar kitu laiku tai, kas buvo laikoma tiesa, iš tiesų tebuvo klaida. (Aldona Bendorienė, *Lietuvos filosofinė mintis*, 1996)

Laikas sugriauna tai, kas nėra tikra, ir sustiprina tai, kas yra tiesa. Viešpats lygina tikėjimą su garstyčios grūdu. Tai labai mažytė sėkla, bet ji gali išaugti į didelį augalą ir nešti vaisių. (Šiaurės Atėnai, 1996)

Tai istoriosofinis dėsnius. Mes girdėdavome – „pamirškim praeitį“, „žiūrėkim į ateitį“, tačiau čia tėra šūkiei. Bus tiesa ir apie Algirdą Brazauską, ir apie visus kitus. (Veidas, 2006)

Pasisakydamas už žodžio laisvę, jis aiškino, kad tikrai iš minčių susidūrimo aiškėja tiesa, o minčių susidūrimas yra galimas tikrai ten, kur yra laisvė tas mintis reikšti. (Autorių kolektyvas, *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*, 2002)

Protu kiekvieną tiesą Michailas Perestrojevičius galėjo paversti melu, tačiau širdyje glūdėjo tiesa, kurios suklastoti jis neįstengė, neįstengs [...]. (Petras Dirgėla, *Giria*, 1994)

„Mes tiesiog nedrįstame prisipažinti, kad nesugebame pažvelgti į tiesą kitaip nei tik iš mūsų perspektyvos“, – sako K. Sabolius. Pasak jo, F. Nietzsche garsėjo savo perspektyvizmo teorija, sakydamas: „Aš negaliu pažvelgti už kampo, nes mano perspektyva mane apriboja“. Dėl to jis siūlo ieškoti tiesos žiūrint ne iš vieno taško, ir kritiškai vertinti tai, ką matome. Tai K. Sabolius vadina didžiąja filosofine pamoka. (lrt.lt, 2018)

Nepamirškime, kad nėra vienintelės tiesos, yra mano tiesa ir tavo tiesa, ir mūsų tiesa ir tik per dialogą, pasitelkus kantrybę ir tarpusavio supratimą, mano ir tavo tiesos gali tapti mūsų tiesa. (Jonas Kvederavičius, *Organizacijų vystymosi vadyba*, 2005)

Tegaliu pateikti savo nuomonę ir nepretenduoju į absoliučią tiesą – manau, kad privalome remti viešojo informacinio lauko pliuralizmą ir esu pasirengusi už tai mokėti. Kitaip dėl dabar dar neaiškiai suvokiamų grėsmių: spartaus tempo, plokštėjančio turinio,

socialinių tinklų, politikos twitterizacijos, paradoksaliai galime atsidurti ten, kur tėra viena nuomonė ir ji vienintelė teisinga. (Ingrida Šimonytė, literaturairmenas.lt, 2019)

Privati tam tikro tikinčiųjų rato tiesa visai nėra tiesa. Laikui atėjus suklibės ir palūš net pats pamaldžiausias tikėjimas, jeigu užsidarys nuo viešos diskusijos ir nebus tikrinamas visų gyvenimo sričių patirties. (bernardinai.lt, 2008)

Tekstiniuose duomenyse gausu ir priešingo požiūrio į tiesą – **reliatyvizmo**. Dažnai kalbama apie „kažkieno“ **subjektyvią tiesą**, matomą iš vienos perspektyvos. Kartais tai būna asmens „vidinė“ tiesa, kurią žmogus laiko objektyvia, giliai ja tiki, gina, vadovaujasi ir bando įtikinti kitus. Kartais tekstiniai duomenys atskleidžia **socialinį arba istorinį tiesos reliatyvumą**:

Pradžia buvo nelengva, nes režisieriai debiutantei savo koncepcijos tiesa reikėjo įtikinti šio teatro aktorius meistrus, antra vertus, juos sumaniai nukreipti charakterio esmei išryškinti. (Irena Aleksaitė, Jonas Bruveris ir kt., *Debiutinis I. Bučienės spektaklis Lietuvių teatro istorija. Trečioji knyga 1970–1980*, 2006)

Veikla tyra kaip tiesa žinomo rezistento, Jo prakilnybės garbstytojo, kursai, nors be kelnių šliaužiojo po aslą, bet buvo, tvirtai liudininkų įrodyta, partizanų ryšinininkas [...]. (Romas Gudaitis, *Mes iš peršautų dainų krašto*, 2000)

Kiek Kazėnienei kainavo apginti savo tiesą? (delfi.lt, 2019)

Tarp kovos įniršio ir krikščioniškosios blogio neišvengiamybės tarpsta raudos ir himno intonacijomis perkuriama istorinė tiesa. (Dalia Jakaitė, *Šatrijos draugija lietuvių literatūros istorijoje*, 2003)

[...] komunistinėje šalyje tik pašnibždomis kalbėta apie tikruosius Katynės įvykių kaltininkus, o sistema reikalavo, kad būtų pripažįstama tik viena tiesa, kuri kirtosi su dalies visuomenės įsitikinimais. Šis susipriešinimas tapo nei daugiau, nei mažiau, o vienu iš vidinių nesutarimų tarp tautos. (Atgimimas, 2008)

Šiandien tos diktatūros nebėra, tačiau žmonių sąmonėse dar gyva anų laikų tiesa. (bernardinai.lt, 2007)

Tiesa dažnai vaizduojama kaip **neobjektyvi**, esanti stipresniojo pusėje, **neaiški riba tarp melo ir tiesos**. Išryškėja ir daugiau tiesos antonimų: tai ne tik antonimų žodyne pateikiami *melas* ir *klaida*, epistemologiniame aspekte išryškėjusi *nežinia*, bet ir *mitas*, *blefas*, *dirbtinumas*, *pusiau tiesa*:

Juk gali ateiti diena, kad ir raidės per ekraną nebėgs, kad nustos skambėti pavojaus signalai, ir aš nebežinosiu – kur melas, kur tiesa? (Birutė Pūkelevičiūtė, *Aštuoni lapai; Devintas lapas*, 2003)

„Nauja tiesa kenčia nuo senos klaidos, Eduardai?.. Ar taip?..“ „Bent šitaip sakė Gėtė!..“ „Tai gal – nuo seno melo?.. Nauja tiesa kenčia nuo seno melo?.. Nuo tiesai kelių naujai pastojusio melo? Į kurį įpainioti, giliau pažvelgus, – visi!.. Ir dažniausiai ne savo pačių noru!“ (Alfonas Bieliauskas, *Abipus rubikono*, 1999)

Tikėjimas savo teisumu – štai veikimo pagrindas. Ar tai „tiesa“? Jeigu nugalėsi, tavo įsitikinimas ir bus pavadintas „tiesa“. Jeigu ne – „melu“. Nors gyvenime viskas daug sudėtingiau. (Kauno diena, 2002)

[...] netgi jau nuvalkioti žodžiai čia tariami su tokia aistra ir įsitikinimu, kad vėl pajunti jų svarbą, suvoki, kas yra tiesa, o kas dirbtinumas. (Saulius Žukas, Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje, 1995)

Sovietų motyvus, beje, reikėjo paremti tankų jėga. O kiek tankų reikia Jūsų sakomai tiesai palaužti ir paversti melu? (delfi.lt, 2019)

Labai svarbu – kalbėtojo atsakomybė už pasakytą žodį, kad būtų sakoma tiesa, o ne pusiau tiesa. Be iškalbingumo, dar svarbiau turėti pasitikėjimo, užtarnauto visuomenėje. (Šiaurės Atėnai, 1997)

Mitas ar tiesa: vien balsu įmanoma sudaužyti taurę (delfi.lt, 2019)

Krūtų implantus gaubiančios kalbos apie mirtingą ligą – tiesa ar blefas? (delfi.lt, 2019)

Gana gausiai tekstuose atsiskleidžia ir **pragmatinis** tiesos aspektas, kai teisinga laikoma tai, kas naudinga daugumai. Individo asmeninė tiesa turi nenutolti nuo „daugumos tiesos“. Tai – **kolektyvinė tiesa**, kuri kartais būna priverstinė, reliatyvi, suklastota ir priešinama tikrajai tiesai:

Kur nuves jūsų kelias? Jei net nesutiksime su tuo, kad jūsų tiesa – tai ligotų smegenų haliucinacijų vaisius (o būtent taip ir yra), – tai turite bent jau sutikti, jog jūsų tiesa nesuderinama su milijonų žmonių [...]. (Jaroslavas Melnikas, Tolima erdvė, 2008)

Anot A. Šaulauskienės, mūsų visuomenė vis tolsta nuo tikrosios tiesos apie žmogų. Suklastota tiesa skelbiama per modernias masinės informacijos priemones, kuriamos žmonių silpnųjų įgyvendinimo programos. (Kauno diena, 2001)

„Kongresas dabar vieningai kalba tiesą apie šį genocidą. Laikas prezidentui prisidėti prie mūsų“; – sakė demokratas Adamas Schiffas, rėmęs įstatymo projektą Atstovų Rūmuose. (delfi.lt, 2019)

[...] dar yra žmonių, manančių, kad galima tikėti žiniasklaida. Niekuo negalima tikėti. Neverta įsikalbėti jokių tiesų. Kam? Įsikalbėjimas nėra tikėjimas. Tiesa išstinka kaip insultas, kaip širdies priepuolis, apakina kaip žaibas, užvaldo protą kaip meilė. (Petras Dirgėla, Alibi knygos, 2004)

Antano Jonyno neigiamai „Komjaunimo tiesoje“ recenzuotame Vytauto Rimkevičiaus romane „Studentai“; prikišta buvo net G. Zimanui, kad jo „Tiesa“ „praėjusi pro šalį“; „partišškai neįvertinusi“ šio, anot Sniečkaus, „ydingo“ kūrinio... (Alfonsas Bieliauskas, Abipus rubikono, 1999)

Apie tokią kolektyvinę tiesą liudija ir kai kurių laikraščių ar tinklalapių pavadinimai. Pavyzdžiui, 1912 m. Vladimiro Lenino iniciatyva pradėtas leisti dienraštis pavadinimu „Pravda“, faktiškai laikytas svarbiausiu Tarybų Sąjungos laikraščiu. Jis ir šiandien leidžiamas kaip Rusijos komunistų partijos laikraštis. Laikraščiai tokiu pavadini-

mu leisti daugelyje valstybių: Didžiojoje Britanijoje, Austrijoje, Lietuvoje. Šiandien leidžiamas lietuviškas savaitraštis ir tinklalapis „Tiesa“, skirtas Anglijos lietuviams. Lietuvoje veikia ir internetinė naujienų svetainė „tiesos.lt“, kurioje skelbiama, kad tai – „atvira Lietuvos piliečių svetainė, siekianti skatinti diskusijas, kviečianti drauge tartis visais Lietuvos Respublikai svarbiais klausimais“ (www.tiesos.lt). Šių žiniasklaidos priemonių pavadinimai tarsi siekia įtikinti jų turinio teisingumu arba jo siekimu, formuoja nuomonę, kad, skaitydami „Tiesą“, sužinome tiesą. Vis dėlto kartais tokia pragmatinio aspekto tiesa nėra laikoma tikrąja ir priešinama naudai. Teigiama, kad, siekiant naudos ar pasiduodant emocijai, su tiesa galima prasilenkti:

Kokia pagrindinė tų atsinaujinimų mintis? Ta mintis yra jėgos kaip tiesos atsisakymas. Arba, kaip aš sakau, nauda nėra tiesa, ir pasirinkimas – naudos ar tiesos mes sieksim, yra esminis klausimo būti ar nebūti sprendimas. (Romualdas Ozolas, 2004-ieji. *Lietuva. Antrosios Respublikos pabaiga*, 2005)

[...] paskubėjo užkirsti kelią tolesniems tyrimams, priimdama nutarimą, kuriuo konstatuojama, jog trijų teisėjų grupė (labiausiai įtariama klaidinimu) su tiesa neprasilenkė. Negi sugrįžo „ypatingojo pasitarimo“ – neklystančios Maskvos „troikos“, kuriai viskas aišku, laikai? (bernardinai.lt, 2006)

Kai kalba emocija, tiesa tyli arba kodėl propagandos meistrams patinka „antivakseriai“ ir kiti judėjimai? (delfi.lt, 2019)

Tekstuose gana gausiai reiškiasi ir **epistemologinis** tiesos aspektas, pagal kurį **tiesa yra susijusi su žinojimu, pažinimu**. Pagal šį aspektą tiesa priešinama nežiniai. Tiesos žinojimas kartais būna skausmingas, atima viltį, bet vis tiek vaizduojamas kaip svarbesnis už nežinią ir gyvenimą netiesoje. Tiesos epitetai *purvina, apnuoginta, nutylėta*, pasakymas *iškloti / išrėžti visą tiesą*, rodo, kad tiesa būna skausminga, žeminanti, dažnai tyčia puolama ar slepiama, bet jos ieškoti būtina:

Dabar, kada jis prarado ankstesnę gyvenimą – visus tuos jausmus, mintis, kurie palaikė jį kadaise – dabar jis galėjo kvėpuoti tik tiesa: nuolat, kas akimirką ją pažindamas. Kai tik jis atsidurdavo tamsoje ir tiesa – siaubinga, sukrečianti, bet tiesa – pranykdamo, – iškart ištikdavo krizė [...]. (Jaroslavas Melnikas, *Tolima erdvė*, 2008)

Graikų etikos intelektualizmas reiškia, kad dorybė sutampa su žinojimu, o gėris su tiesa. Blogis šia prasme yra tikrai negatyvus – tai nepakankamas, arba klaidingas žinojimas. Kaltė yra klaida, nusikalsti – tai suklysti. (Arūnas Sverdiolas, *Steigtis ir sauga*, 1996)

O juokai – visiems į gera, – pasakė senė. – Tačiau, man regis, tu labiau stebiesi tuo, kad paklydėliai, tiesa tapę ir iš nežinios pasaulio sugrįžę į tiesos pasaulį, vėl gali atsidurti, kaip tu sakai, tenai, na kad ir turguj. (Petras Dirgėla, *Žemės keleivių epas*, 1997)

[...] melą tiesa palaikęs, gali praregėti, suprasti, kad klydai. Nežinia kupina vilties! O žinojimas? Jei žinai tiesą, nieko daugiau sužinot negali. Ir jei tiesa bloga, neturi jokios vilties, kad praregėtum ir išvelgtum joje gėrį. Nežinia lengvesnė už žinojimą, nes ji kupina vilties. (Petras Dirgėla, *Žemės keleivių epas*, 1997)

*Kiekvieną tiesą žmonių gyvenime lydi abejonė. Pasaulyje, kur šviečia saulė, net ir tai, kad saulė šviečia, reikia įrodinėti. O ir įrodyta tiesa bus paneigta, jei tik klasingieji užsimanys panaudoti ją nežiniai palaikyti. Nė viena tiesa, įvelta į nežinios voratinklį, nebėra tiesa [...]. (Petras Dirgėla, *Giria*, 1994)*

[...] visas poeto genialumas čia irgi skirtas atskleisti tiesą, tačiau jau ne tam, kad aiškstėn iškiltų jos šoytėjimas, bet parodyti, jog tiesa purvina, o purvas yra tiesa. Susitikimas su tiesa nebe taurina, bet žemina. (bernardinai.lt, 2007)

Gudžiaus nesėkmės apnuoginta tiesa: gal ne visiems mūsų lengvaatlečiams vertėjo vykti į Dohą. (delfi.lt, 2019)

Lietuvoje viešėjęs Cristiano Ronaldo slepia ne vieną niūrią paslaptį: nutylėta tiesa apie futbolo žvaigždę. (delfi.lt, 2019)

Lisa Marie Presley nusprendė iškloti visą tiesą ne tik apie savo buvusį sutuoktinį Michaelą Jacksoną, bet ir apie savo tėvą Elvį. (delfi.lt, 2019)

Epistemologinė tiesa dažnai **sužinoma iš gyvenimo patirties** – kolektyvinės arba individo. Ji dažnai vartojama su epitetais *žinoma, gyvenimo, amžina*:

[...] laikas suvokti ir pradėti nors šiek tiek vadovautis jau daugiau kaip du tūkstantmečius žinoma tiesa, kad politika nėra ir negali būti paprasta ūkinės veiklos ar verslo rūšis. (Vytautas Radžvila, *Sunki laisvė*, 2005)

Čia Jurgis pajuto ir suprato mokslo trauką, čia baigė gimnaziją, kur bene pirmą kartą susidūrė su paprasta gyvenimo tiesa, kad pinigą, net nedidelį pinigėlių, pats turi sunkiai uždirbti, jeigu nori ko nors pasiekti. (Laimonas Tapinas, *Imk, klajokli, žibintą vilties. Poeto ir diplomato Jurgio Baltrušaičio gyvenimo kronika*, 2000)

Jums lyg kosmosas tolimas ir nesuprantamas senelių gyvenimas? Tačiau tiesa tokia – niekada nebūsime vienodai turtingi ir laimingi, bet visi garantuotai gyvenimo būsime nominuoti dviem požūriais – senatvės ir mirties. (Raimundas Milašiūnas, *Žarijų duobės: pokalbiai su psichoanalitiku*, 2008)

Amžina tiesa – tarp moterų daugiau rasime veidmainių nei tarp vyrų. Mes krečiam kvailystes, bet atvirai, nesislapstydami. (Stepas Eitminavičius, *Kokia ugnim nušviesti?*, 1999)

Banalu būtų kartoti visiems žinomas tiesas, kad tautinių mažumų padėtis Lietuvoje yra kur kas geresnė, negu daugelyje Europos šalių, ir kad ES bei Europos Sąjungos tikrintojai šiuo klausimu neturi ką prie Lietuvos prikibti. (Petras Kalnius, *Atsiliepimas apie Tautinių mažumų ir išėivijos departamento prie LRV darbo grupės parengtą „Lietuvos Respublikos Etninės politikos koncepcijos“ projektą*, 2003)

Tekstuose atsiskleidžia ir **faktinė tiesa, kuri kalba apie tai, kas akivaizdu, ar turėtų būti laikoma akivaizdžiu.** Tokią tiesą reikėtų priimti kaip faktą ir ja vadovautis. Faktinės tiesos antonimai – tai ne tik melas, bet ir mitas, blefas. Tos tiesos „tikrumas“ pabrėžiamas epitetais *visa, tikra, žinoma*, jų dažnai imasi publicistinių straipsnių autoriai, siekdami sudominti ir įtikinti skaitytoją:

Akivaizdi tiesa „mąstau, vadinasi, egzistuoju“ yra, pasak Descartes'o, visos filosofijos pamatas. (Evaldas Nekrašas, Filosofijos įvadas: vadovėlis Lietuvos Respublikos aukštosios mokykloms, 2004)

Penki faktai apie Korėjas skiriančią sieną: skamba neįtikėtinai, bet yra tiesa. (delfi.lt, 2018)

Tačiau svaidantis panašiais priekaištais pamirštama viena akivaizdi tiesa – Lietuvoje veikiantys bankai, kaip ir bet kuri kita ūkio šaka, užsiima verslu ir mūsų visų sąskaita didina uždarbį. (Veidas, 2006)

Kaunas laikomas kiek buku, materialistiškai mąstančiu ir dar snobišku miestu. Visiška tiesa, tačiau snobizmas Vilniuje daug labiau paplitęs. (Gintaras Beresnevičius, Vilky saulutė: eseistika, 2003)

Ieškodami figos lapelio savo nuogai vienatvei pridengti pamėgome senovės išminčių posakį, jog žmogus gimsta ir miršta vienas. Tikra tiesa. Bet gyvena ne vienas. Net didžiausias atsiskyrėlis glaudžiasi realiame pasaulyje. (Artuma, 2003)

Visa tiesa apie kalėdines eglutes: neigiamas plastikinio medelio poveikis išlieka šimtus metų, o gyvos sukuriamas deguonis džiugina kasdien. (delfi.lt, 2019)

Tikroji tiesa apie chemikalų poveikį grožio salonuose yra baisesnė nei manote. (delfi.lt, 2019)

Epistemologinė tiesa nebūtinai yra akivaizdi. Ji dažnai būna **pasislėpusi, laikoma paslaptimi**, bet **dedukciškai ją atskleisti įmanoma ir, dažniausiai, labai svarbu**. Tokia tiesa dažniausiai laikoma objektyvia, ją paprastai lydi epitetai *gili, atskleista*. Kartais atskleidžiama tik **dalis tiesos**. Vis dėlto tokia dalinė tiesa ne visada laikoma patikima:

Žinoma, jam pamažu atskleidžiama tiesa apie puolusių krikščionybę ir Viešpaties atstatymą. (Šiaurės Atėnai, 1997)

Kaip medžioklės aštuolis prieš pagaudamas žvėrį, jį medžioja, seka, eina pėdsakais, užsiundo šunimis, taip ir tiesa atrodo saldus dalykas, jei jos ieškota ir dideliu triūsu pasiekta. (Darius Ališauskas, Vytautas Alekna, Bažnyčios tėvai: Nuo Apaštališkųjų Tėvų iki Nikėjos Susirinkimo: antologija, 2003)

Tiesa mums – ne tik gyvenimo faktas. Tiesos reikia laikytis ir keliant teorinius argumentus. Mes ieškosime tiesos „ateities“ puslapiuose. (Gediminas Mikelaitytis, Tolyn į laiką, gilyn į gelmę..., 1997)

Vartotojams geriausias paslaugas kainos ir kokybės prasme užtikrina konkurencija. Ir tai ne tik teorinis postulatas, bet praktikoje nuolat įrodoma tiesa. (delfi.lt, 2019)

Iš esmės neišnagrinėjus šimtų tūkstančių kurdų ir šiitų genocido užsakovų, rėmėjų ir vykdytojų bylos, nebuvo nustatyta tiesa, nebuvo pagerbtos šio genocido aukos ir nebuvo priteistos kompensacijos nužudytųjų giminėms. (bernardinai.lt, 2007)

Fiziologiniai vyro ir moters skirtumai lemia skirtingą sprendimų pagrindimo bei priėmimo mechanizmą. Vyrams, regis, labiau rūpi abstrakti tiesa, jie linkę perprasti infor-

maciją bei priimti sprendimus, remdamiesi objektyviomis prielaidomis. (Birutė Leonienė, Darbuotojų vadyba, 2001)

Mano įsitikinimu, šiuo konkrečiu atveju taip ir nebuvo atskleista visa tiesa. Ir manau, nieko nėra pavojingiau, kaip pradėti šia tema politikuoti. (bernardinai.lt, 2006)

Vladimiras Markovičius jau buvo puikiai perpratęs Stalino režimą. Chruščiovo atskleista tiesa apie pasibaisėtiną terorą – ne visa, o tik maža dalis – jo nenustebino. Jis tai seniai žinojo. Ir nemėgino teisinti, kaip daugelis kitų saugumiečių. (Valdas Bartas, Vorų šokis, 2006)

Tekstiniuose duomenyse gana gausiai atsiskleidžia **aksiologinis** tiesos aspektas, tiesa laikoma viena svarbiausių vertybių. Ji vaizduojama, kaip mesianistiška ir pergalinga. Tiesa dažnai lyginama su kitomis vertybėmis, ypač dažnai minimas Platono vertybių trejetas – tiesa, gėris, grožis. Tiesa – tai būtinybė, kuria reikėtų tikėti, dėl jos kovoti, o pažeistą tiesą atstatyti:

[...] laisvė kurti savuosius pasaulius... Ji neįmanoma be tikrosios, dieviškosios dvasiškumo Šviesos – be MEILĖS, kuri yra Gėris ir Grožis, ir vienintelė TIESA. (Mindaugas Tomonis, Žinia: filosofinė apybraiža, poezija, dienoraščio fragmentai, laiškai, dokumentai, 1995)

Pažintinė problematika tampa vertybinė, atsiduria šalia etinės ir estetinės: tiesa tokia pati vertybė kaip gėris ir grožis. Aišku, pastaryjų kriterijus taip pat yra „naudingumas išsaugojimui“. (Arūnas Sverdiolas, Steigtis ir sauga, 1996)

Mes kovojame ne už užsienį, kovojame už Lietuvos Respubliką! Ir mums nebuvo svarbu, ką kalba Rytai ir ką kalbės Vakarai. Tiesa turi būti atstatyta. (Lietuvos Vyskupų Konferencija, LRS, 1992)

Čia kaip tik galime kalbėti apie vykstantį tarptautinį bendradarbiavimą, čia susikerta tautų atstovų požiūriai ir jų atspalviai; tiesa ne visada laimi, tačiau vis dar egzistuoja kaip siekinys arba problema. (bernardinai.lt, 2007)

Tikiu tiesa ir meile. Tikiu gėriu ir ramybe. Tikiu prigimtiniu taikumu. Tikiu amžinuoju blogiu. Tikiu... (Vytautas Bubnys, Balandžio plastėjime, 2002)

Kokią tik nori imk medžiagą ir kaip tik nori su ja elkis, bet padaryk taip, kad tavo, kūrėjo, darbas taptų žavinčiu grožiu ir viešpatnia tiesa... Tai vienintelis reikalavimas, kurį galima patiekti meno kūrėjui. (Juozas Keliuotis, Meno tragizmas: straipsnių rinkinys, 1997)

[...] išsamus tyrimas, bet jo norėti pirmiausia turėtų pats prezidentas. Tik taip valstybės vadovas išsivaduos iš šešėlinės įtakos ir šantažo grėsmės. Tik tiesa jį galėtų išlaisvinti ir apsaugoti. (bernardinai.lt, 2008)

Nors rečiau, bet tekstuose aptinkamas ir **konvencionalistinis** tiesos aspektas, kai tiesa lyginama su teise. Vis dėlto žvelgiant į tiesos ir teisės santykį pastebimas požiūrių prieštaravimas – kartais išeities taškas yra tiesa, o kartais – teisė:

[...] tiesa yra šio pasaulio įstatymas – neabejotinas, neginčytinas, nes viskas, kas sakoma, yra tiesa. (Petras Dirgėla, Žemės keleivių epas, 1997)

Sausio 13-oji reikalauja teisingumo, primena mūsų politikams jų skolas, nepadarytus darbus, primena, kad teisingumas ir tiesa turi būti neginčijami, reikalauja iš mūsų kiekvieno pilietinės atsakomybės už tas vertybes ir idealus, dėl kurių stovėta Baltijos kelyje [...]. (bernardinai.lt, 2007)

Nes šitaip sunaikinti teisiškumą – tai vidujai sunaikinti valstybiškumą. Netikint teise ir teisėtumu, negalima tikėti ir tiesa. Netikint tiesa, netikima valstybe, nebetikima gyvenimu apskritai. O toks vertybių sunaikinimas – pati baisiausia tautos išdavystė. (Romualdas Ozolas, 2004-iejį. *Lietuva. Antrosios Respublikos pabaiga*, 2005)

[...] teisė priklauso dvasinių dalykų, tai yra tiesos ir gėrio sričiai. Šia nuostata vadovaujantis buvo kartojamas šis principas: tiesa turi visas teises, klaida jokių. Iš šios sampratos išplaukia tokia tiesioginė konsekvencija: tik tas, kuris yra tiesos kelyje, turi teisę ją skelbti. (Virginija Pakšienė, *Soter*, 2000)

6. Išvados

Tekstinių duomenų analizė atskleidžia, kad kalboje, panašiai kaip filosofijoje, ryškėja du priešingi požiūriai į tiesos pažinimą (skepticismas / agnosticizmas ir dogmatizmas) ir du priešingi požiūriai į jos pobūdį (reliatyvizmas ir absoliutizmas). Tekstiniuose duomenyse atsispindinti tiesa yra itin filosofinė, įžvelgiama daug filosofinių aspektų. Tai tik pagrindžia nuomonę, kad gyvoji kalba – tautos filosofijos ir pasaulėvaizdžio atspindys.

Archajiniuose, liaudies tekstuose tiesa suvokiama kiek kitaip nei šiuolaikiniuose. Ontologinis ir religinis aspektas juose beveik neaptinkamas. Paremijose vyrauja skeptiškas ir agnostiškas požiūris – abejojama tiesos egzistavimu, pažinimo galimybe. Paremijose tiesa vienareikšmiškai laikoma dorybe, bet įžvelgiami tiek teigiami, tiek neigiami jos pradai. Viena vertus, tiesa vaizduojama kaip absoliuti vertybė – amžina, aiški, unikali ir nedaloma, antra vertus, ryškėja reliatyvumo aspektas, tiesa vaizduojama kaip subjektyvi, nesąžininga, paperkama, pasiduodanti jėgai ar įtakai. Paremijos atskleidžia senovinį liaudies pasaulėvaizdį, kuris remiasi tam tikra tradicine morale, vertybėmis, tuo tarpu šiuolaikinių tekstų atspindimas pasaulėvaizdis – kiek kitoks.

Šiuolaikiniuose tekstuose gausiausiai atsiskleidžia absoliutizmo požiūris, išryškėja transcendentinis, ontologinis, aksiologinis ir religinis tiesos aspektai, ji vaizduojama kaip vienintelė, amžina, gyva ir šventa vertybė, kurios šaltinis dažnai yra religija. Įdomu, kad nei leksikografiniai duomenys, nei paremijos religinio aspekto neperteikia. Antra vertus, gausu tekstų, kuriuose ryškėja ir reliatyvus požiūris į tiesą, kalbama apie kažkieno subjektyvią tiesą, kartais pabrėžiant socialinį ar istorinį jos reliatyvumą. Vis dėlto tekstuose brėžiama aiški riba tarp tokių subjektyvių tiesų ir vienos tikrosios tiesos, kuri ilgainiui išryškėja, dažniausiai klaidų ar diskusijų keliu, arba ją išryškina laikas.

Šiuolaikiniuose tekstuose, kitaip nei paremijose, skepticizmas reiškiasi rečiau nei dogmatizmas. Be absoliučios tiesos gausu ir epistemologinės tiesos pavyzdžių, kai tikroji tiesa tapatinama su žinojimu, manoma, kad ji turi būti faktinė, akivaizdi arba dedukciškai išvedama. Tekstuose, panašiai kaip kituose duomenyse, tiesa vaizduojama kaip skaudi ir nemaloni, bet būtina, o riba tarp melo ir tiesos kaip miglota.

Antonimų žodynas pateikia keturis *tiesos* antonimus: *melas*, *klaida*, *netiesa*, *pasaka*. Tekstiniuose duomenyse jie aptinkami dažniausiai (ypač *melas*), bet pastebėti ir kiti žodžiai, semantiškai priešinami *tiesai*: *nežinia*, *mitas*, *blefas*, *dirbtinumas*, *pusiau tiesa*, *nauda*.

Remiantis tekstiniais duomenimis, galima būtų sudaryti tokią *tiesos* kalbinę kultūrinę apibrėžtį: **tiesa – tai vertybė, kuri būna dviejų rūšių: (1) absoliuti, amžina ir tikroji, esanti siekiamybė ir žmonių gyvenimo pagrindas; jos šaltinis dažnai yra religija; (2) subjektyvi, reliatyvi, priklausanti nuo laiko, aplinkybių ir nuomonės. Tokia tiesa dažnai painiojama su melu, semantinė riba tarp melo ir tiesos tampa neaiški. Ši tiesa dažnai turi būti naudinga, ypač turėti kolektyvinę naudą. Subjektyvių tiesų gali būti daug ir jos diskusijų būdu leidžia priartėti prie vienos absoliučios tiesos, kuri turėtų būti siekinys. Kitas būdas priartėti prie tiesos – pažinimas, žinios, be jų prie tiesos priartėti neįmanoma. Nors tikroji tiesa dažnai būna nemaloni, skaudi, kartais paini ir neaiški, bet būtina.**

LITERATŪRA

- BOK SISELA 1989, *Lying: Moral Choice in Public and Private Life*, New York: Vintage books: A Division of Random House.
- BURDA JADWIGA 2012, Prawda i kłamstwo w wypowiedziach populistycznych, *Słowo. Studia językoznawcze*, nr. 3, 56–62.
- CHUDY WOJCIECH 2003, *Filozofia kłamstwa. Kłamstwo jako fenomen zła w świecie osób i społeczeństw*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.
- FERM VERGILIUS 1962, *Consensus Gentium*, in Runes.
- MICHEL DE MONTAIGNE 2011, *Esė*, Vilnius: Tyto alba.
- NEKRAŠAS EVALDAS 1993, *Filosofijos įvadas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- RUTKOVSKA KRISTINA, SMETONA MARIUS, SMETONIENĖ IRENA 2017, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Vilnius: Akademine leidyba.
- SNUKIŠKIENĖ IRENA 2019a, Tiesos konceptualizavimas leksikografijos šaltiniuose. Sisteminių duomenų analizė, *Lietuvių kalba*, Nr. 13, prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/260>.
- SNUKIŠKIENĖ IRENA 2019b, „„Kas tiesa – tai ne melas“: tiesos ir melo konceptualizavimas lietuvių paremijose“, *Tautosakos darbai* 58, 39–55.
- ŠLIOGERIS ARVYDAS 2011, *Transcendencijos tyla. Pamatiniai filosofijos klausimai*, Vilnius: Margi raštai.

ŠALTINIAI

- DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*: elektroninė versija, prieiga internete <https://klc.vdu.lt>.
- DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*: elektroninė versija, vyriausiasis redaktorius Stasys Keinys, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2017, prieiga internete lkiis.lki.lt.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XX, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1956–2002.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rinkiniai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- MST – *Smulkioji tautosaka: patarlės, priežodžiai, posakiai*, surinko ir užrašė Jonas Mingirdas, Los Angeles, 1958.
- PP – *Patarlės ir priežodžiai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958.
- VLE – Visuotinė lietuvių enciklopedija, internetinė versija <https://www.vle.lt>.

TRUTH in Language: Textual Data Analysis

Summary

The article presents Lithuanian linguistic cultural image of truth reconstructed from textual data. Textual data consists of contemporary and archaic (folklore and paremia) texts. The picture of truth distinguished from the textual data is highly philosophical, what proves the opinion that language is the reflection of a nation's philosophy and worldview. Contemporary Lithuanian language reflects two main semantic aspects of truth: absolutism and relativism. Absolutism views truth as eternal and unique, forming the background of peoples' lives. This type of truth usually has its source in religion. Subjectivism views truth as subjective and relative, depending on time, circumstances and opinions. The boundary between subjective truth and lie is very vague. This type of truth is never unique and has a pragmatic aspect which is either collective or individual. However, the dialogue of different sides is very important as it can help to achieve the final, objective truth. Epistemological aspect of truth is also salient. Two main aspects concerning truth cognition are scepticism and dogmatism. Cognition and knowledge is seen as the way to achieve the truth; however, sceptical question is raised whether truth cognition is possible at all. Dogmatism accepts certain facts or dogmas as naturally true. Truth is usually presented as unpleasant, painful, dangerous and unclear; however, it is highly important. Textual data also reflect a lot of opposites of truth: *lie, unknown, myth, bluff, artificiality, half-truth, benefit*.

KEYWORDS: truth, linguistic worldview, textual data, linguo-cultural research
